

a trebuit să-și fixeze o rețea mai rară, spre deosebire de anchetele regionale, care se pot face tot în al doilea sau al treilea sat. Anchetele ulterioare, rămânându-le un suficient număr de puncte, vor avea posibilitatea să intercaleze în cercetări și materialul din ALR. Numerotarea s'a început din sudul Banatului și s'a continuat pentru tot Ardealul, apoi în Bucovina, Basarabia, Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Un exemplu: sect. I cuprinde partea Sud-estică a Banatului, având numere dela 1—30. Din acestea s'au anchetat de Pop următoarele: 1) (comuna Jupalnic, j. Severin), 5 (Bârzasca, j. Caraș), 9 (Cărbunari, j. Caraș), 12 (Borlovenii Vechi, id.), 18 (Cornereva, j. Severin), 24 (Maidan, j. Caraș), 26 (Măru, j. Caraș), 28 (Câlnic, id.). De E. Petrovici, în acest sector, s'au anchetat următoarele sate: 2 (Pecenișca, j. Severin), 27 (Glimboaca, id.) și 25 (Carașova, j. Caraș) și 29 (Secășeni, j. Caraș), ambele cu populație minoritară (slavă). În acest sector deci mai rămân 18 numere libere pentru viitoarele anchete. Pentru a ușura cartografierea și a nu avea patru cifre, numerele punctelor ALR.-ului nu vor trece de 999.

Din acest bogat material prezint, în cele următoare, câteva constatări, bazate pe hărțile alcătuite, din care pot fi publicate numai două (*soage* și *mână*), din pricina greutăților financiare.

2. CUM DISPAR TERMENII VECHI ADMINISTRATIVI ȘI CUM SE ÎNCETĂȚENESC CEI NOI

Chestionarul normal cuprinde un număr însemnat de întrebări prin care se urmărește *terminologia administrativă, militară* sau numele unor obiecte de *primă necesitate* (de ex. *chibrit*), deși se știa că, în Provinciile alpine, se vor întâlni, aproape exclusiv, cuvinte luate din limbile stăpânilorlor veacurilor trecute. Recunoaștem acum că răspunsurile, primite la aceste întrebări, sunt extrem de instructive pentru cunoașterea procesului de eliminare a terminologiei străine, precum și o accentuată tendință de încetățenire a cuvintelor românești din Vechiul Regat.

Nicăiri, ca în aceste răspunsuri, nu se poate recunoaște *repezițiunea* cu care subiectele vorbitoare au înlocuit terminologia veche, în timp de mai bine de un deceniu.

a) Județ

Începem cu întrebarea 380: *județ*, chestionată indirect. Cartografund răspunsurile din cele 164 de puncte, recunoaștem, dintr'o primă privire, pe această hartă că *județ*, în Provinciile alipite, a pătruns, peste tot, în mare măsură. A fost suficient deci un deceniu pentru ca să înlocuiască, în Ardeal (Banat, Crișana și Maramureș) pe *comitat* și *varméd'ě*, în Bucovina pe *bețirc*, iar în Basarabia pe *užăzd*. Această victorie se datorește împrejurării că *județ* venea pe cale administrativă, era oarecum oficial¹⁾. Însă mai hotărâtoare decât aceasta mi se par alte două cauze: a) Cuvântul precedent, localnic, era condamnat de conștiința subiectelor, considerat fiind de străin. Constat că, foarte des, țaranii cu care stau de vorbă spun că *varméd'ě* « vine pe ungurește »; *comitat* « pe nemțește » și *užăzd* « pe rusește », iar dacă s'a zis până acum, « nu mai trebuie să zicem și de acum înainte »²⁾; b) Administrația trecută a pricinuit țăranilor multe neajunsuri. Scăpați de ea, subiectele vorbitoare au tendința, conștientă sau subconștientă, de a se scăpa și de termenii introduși de dânsa.

Cuvântul nou, *județ*, pătruns în graiul satului, se adaptează des

¹⁾ Subiectele explică adesea că zic *județ* « de când a venit România » (astfel în satele. 347, 370, 375, 400, 440, 434, 486, 492, etc.).

²⁾ Tendința aceasta mi se pare că e mult mai accentuată în regiunile de frontieră cu vechile stăpâniri. De ex. la Pișcolt (333), jud. Sălaj și Doba (335), jud. Satu-Mare, subiectele, vorbind curent ungurește, au o *repulsune* față de cuvintele ungurești pe care le recunosc ușor, tocmai fiindcă sunt bilingvi. Răspund la diferite întrebări, cu un accentuat regret și amărăciune că ei nu știu cum ar trebui să se zică « românește », la diferite lucruri (de ex. la « rumegătura dela fierăstrău » 1 se zice: *furizpór*, 333; sau *séldescă*, pentru « lătunoaie », în 335). Evident, când prin armată, școală, presă, etc., vor cunoaște termenul românesc, cel străin va fi înlocuit. Nu tot așa de refractare cuvintelor străine din limbă sunt regiunile românești din centrul Ardealului. Acestea n'au o atât de pronunțată și intensă tendință de eliminare, nu consideră aceste cuvinte ca străine în graiul lor, fiindcă nu cunosc suficient limba ungurească.

de subiectele vorbitoare și *fonetismului* local¹⁾. Pentru a nu apărea străin, el îmbracă o haină potrivită acestui fonetism.

În Banat *județ* devine *zjudet* (85), *judițet* (28); în Hunedoara: *judgăț* (116), *jud'et* (835), *jud'ăt* (109), *judițet* (831), *zjudgățu* (art.) (90); în regiunea Sibiiului: *zjudițet* (129); *judițet* (122); pe lângă Alba-Iulia: *jud'et* (138), *jud'et* (100, 136); aproape de Cluj: *zjud'et* (249), *jud'ițet* (247), *jud'et* (289); în Sălaj: *jud'ițet* (280), *jud'ăt* (298); în Țara Oașului: *zjud'et* (345); în Maramureș: *gdud'et* (347), *gdudițet* (348).

Pe lângă aceste adaptări la fonetismul local, rostirea *județ* (ca în limba literară), formează o arie, în regiunea orașelor Brașov, Făgăraș, Sighișoara, Târgu-Mureș, până în Secuime la Ghimeș-Făget²⁾, apoi în Banat³⁾ și, incidental, în partea vestică a Ardealului; sporadic în Bucovina și Basarabia sud-vestică.

În toate aceste regiuni cuvântul *județ* este alături de vechile cuvinte locale, cu excepția părții Sud-vestice a Basarabiei, în județele Cahul și Ismail, unde e singurul termen întâlnit E neîndoielnic că în aceste două județe, cuvântul *județ* este mai vechiu, fiindcă ele au aparținut Moldovei și României-Unite dela 1856—1878. Înlocuirea lui *uăzd* s'a întâmplat încă de atunci.

Desigur, peste puține decenii, triumful lui *județ* va fi desăvârșit și în regiunile unde îi mai rezistă reprezentanții trecutelor regimuri.

¹⁾ O. Bloch (în *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, 1929), observă același fenomen « généralement . . . ils adaptent les sons du français à leur propre prononciation » « En somme, c'est surtout le lexique du patois qui est envahi par le français » (p. 135). Această adaptare la fonetismul local, cum îmi sugerează Th. Capidan, pune cercetărilor asupra limbii noastre o cutezătoare întrebare. oare nu s'a adaptat tot așa fonetismului local și cuvintele din limba latină intrate în graiul populației autohtone, la cucerirea și colonizația Daciei de Romani și oare nu se datoresc acestei adaptări unele particularități ale limbii noastre?

²⁾ Această parte Sud-estică a Ardealului și în alte părți prezintă forme caracteristice graiului muntenesc. Avem deci o depășire lingvistică a vechilor frontiere politice, asemănătoare cu cea din Nordul Ardealului unde, până la Dej și Târgu-Mureș, se întinde graiul moldovenesc, ori nordic.

³⁾ Pentru Banat am putea avea o întindere a graiului oltenesc sau o influență nouă, pe cale administrativă, fiindcă *județ*, relativ rar, s'a adaptat fonetismului bănățean.

Adaptarea la fonetismul local merge mai departe. Cuvântul *judet* primește pe *u* final, în singular, acolo unde acest sunet, caracteristic limbii textelor vechi, se mai păstrează și astăzi. Aria de păstrare a lui *u* final se poate reconstrui numai pe baza cartografierii mai multor răspunsuri. Deși în câte un sat *u* final se păstrează, totuși sunt cuvinte la care el nu se întâlnește. Acestea nu prezintă pe *u* final fie din cauza tendinței de dispariție, fie din pricina unui cuvânt următor (deci în fonetică sintactică) rostit de subiect sau nerostit, dar existent în subconștientul subiectului.

Judet păstrează în Ardeal pe *u* final, mai mult sau mai puțin perceptibil pe o arie, ce se poate delimita astfel: o linie care pleacă în Sud-Vest de Brașov, de aici urcă spre Est de Făgăraș către partea vestică a orașului Sighișoara, de aici în spre Est de Turda, continuându-se spre Dej, până în Nord de localitatea Vima-Mare ¹⁾, apoi spre Vest de Satu-Mare, până la frontieră. În partea vestică a Ardealului, plecând tot din Sud, linia începe, din Carpați, între jud. Sibiu și Hunedoara, ajungând în valea Mureșului spre Sud de Alba-Iulia, de aici, în nordul orașului Deva, la izvoarele Crișului-Alb și pe cursul acestuia până la frontieră ²⁾.

Pluralul cuvântului nou, *judet*, este mai des *judete*, cu diverse evoluții a lui *e*, precedat de *ț* (devenit *ă*, *e* sau *î*, cu mai pronunțată sau mai puțin pronunțată tendință de reducere sau și de afonizare). Forma *judeturi*, cu variate pronunțări (alterarea lui *d* din pricina lui *e* următor, sau reducerea lui *i* final) se întâlnește în punctele: 1, 18, 24, 35, 45, 116, 156 și 672, deci mai des în Banat și, incidental lângă Sighișoara și Ismail.

Adversarii lui *judet*, în drumul său de încetățenire, în Provinciile alipite, sunt următorii:

1. *Varmédie* (< ung. *vármegye* « județ »), cu următoarele forme mai caracteristice: *varmedgë* (69), *uarmîed'ë* (333), *uarmîed'ë* (283,

¹⁾ Din alte hărți se constată că de aici linia se continuă pe lângă Baia-Mare și printre jud. Satu-Mare și Maramureș, spre frontiera Cehoslovaciei.

²⁾ Această limită se precizează prin alte hărți. Urme de *u* final au mai întâlnit anchetele ALR.-ului și în dreapta Mureșului, în spre Vest de Arad, apoi în jud. Brăila și Ialomița, în spre malul Dunării. Se pare că acest început de arie se continuă prin Muntenia, legându-se de aria din Ardeal pe la Fundata de lângă Bran, unde și astăzi *u* final este bine păstrat

335), *uormięd'ě* (339), *uormięd'ě* (280, 341, 355), *uarmed'ě* (347, 351), *varmed'ie* (249), *varmed'ie* (98). Acest unгурism formează în Ardeal o arie însemnată, având ca limită sudică Mureșul, dela graniță până la Târgu-Mureș, de aici spre Dej și partea Sud-vestică a județului Maramureș (trecând și în Cehoslovacia, la Apșa-de-Jos). În afară de acest teritoriu, cuvântul se întâlnește, sporadic, în Banat, Hunedoara, pe lângă Aiud și în Nord-Est de Târgu-Mureș.

2. *Comitat* (< germ. *Komitat*), cu mai puține diferențe de rosturi la singular (păstrarea lui *u* final; sau rostirile *cuomităt* în 255, 259 și *cuomnităt*, în 361), decât la plural, unde se observă alterarea lui *t* (al doilea) din pricina lui *e* următor: *comitacă* (75), *comităt'ě* (217, 218, 223, 268), *cuomităt'ě* (255).

Aria lui este următoarea: în Banat, sporadic în regiunea Sibiiului, Făgărașului, Blajului, apoi între Târgu-Mureș, Reghin și Valea superioară a Someșului-Mare până la Dej (cu pătrunderi și în partea estică a Maramureșului), apoi spre Cluj și Turda. Se pare că această răspândire se justifică prin administrația, în limba germană, a acestor regiuni la sfârșitul sec. XVIII și, în parte, și în sec. XIX; pentru unele părți, ca cea a Sibiiului, Sighișoarei și Bistriței, și prin centrele însemnate ale Sașilor, cu administrație săsească. Pătrunderea lui în Maramureș s'a făcut numai aproape de jud. Năsăud, probabil și prin faptul că locuitorii de aici vin des la lucru în Valea superioară a Someșului-Mare.

3. *Bețarc* (< germ. *Bezirk* «județ, district, plasă»), general în Bucovina, cu varianta *bețirc* (395), cu pl. *bețircurj* sau, în 395, *bețirce*.

Pătrunderea lui în Bucovina se explică prin administrația germană de aproape un secol și jumătate. Cu ezitarea subiectului, acest cuvânt este atestat, odată, în Banat, în punctul 5.

4. *Ujăzd*¹⁾ (< rus. *uězdū*) cu varianta *ujăz* (467, 476). Pentru plural este mai răspândită forma *ujăzdu*^r și mai rare formele: *uijăzde* (398), *uijăzde* (652), *uijăzde* (456, 658) și *uijăzur*^r (480). Cuvântul este caracteristic Basarabiei, cu excepția județelor Ismail și Cahul (v. *județ*).

¹⁾ Satele dincolo de Nistru, din USSR., pe lângă *uăzd*, termenul vechiu, au și *rajon* (464, 476) și *rajon* (454, 458), potrivit actualei împărțiri administrative.

5. *Médişë* (< ung. *megye* «districtus») comunicat numai în Voşlab (576), sat mare românesc, lângă Gheorgheni, care are în pronunţare multe particularităţi neobişnuite şi neîntâlnite în anchetele de până acum.

În răspunsul: «*uîăzd* (pe ruseşte), *uîăzdu*’, *îinut*’, *îinutur*’ (pe moldoveneşte), *judiă*’*ţ*, *judiă*’*ă* (pe româneşte)», primit din 440 (în Basarabia) ni se păstrează numirea moldovenească mai veche, în locul cuvântului muntenesc *judet*. Deci *îinut* n’a fost înlocuit peste tot de *judet*.

b) Prefect

La întrebarea 383 figurează cuvântul *prefect*. Şi acest cuvânt înlocuieşte, în măsură mare, termenii vechi ai Provinciilor alipite.

În drumul său de încetăţenire, el primeşte diferite forme în graiurile localităţilor anchetate. Mai caracteristice sunt: *prifect* (576), *prefectoru* (578), *prefectru* (573), *prefectăr* (227), *prefet*’ (308), *prefector*’ (295), *profect* (401, 428, 467, 480, 669, 680), *profector* (403, 461, 470, 502). Acestea demonstrează că limba a căutat să adapteze şi acest nou venit diferitelor forme existente în graiu. Procesul n’a fost aşa de uşor ca la *judet*, care era sprijinit de «*judet* = judecată» (cf. Tiktin, DRG., s. v. *judet*) păstrat sau îinut «în viaţă» de textele apocrife sau de biserică. Unele regiuni, cum e Basarabia, interpretează pe *pre-* din *prefect*, ca *pro-* (*profect*) ajutat, probabil, de un prefix *pro-*, de altfel puţin obişnuit în graiul popular, sau apropiindu-l de cuvinte ca *profesor*.

În multe cazuri, mai ales când subiectele sunt femei, termenul *prefect* nu este cunoscut (164, 200, 251, 266, 772). Ele răspund: «acelea nu le ştiu» (164), «îi aud zicând *prîefectu*» (359), «nu ştiu, la noi în sat nu este» (772), etc. Bărbaţii, ieşind mai des «prin lume» din satele lor izolate, au contact mai frecvent cu autorităţile şi deci posibilitatea să audă, ba chiar să vadă pe prefect. Aceeaşi constatare se poate face şi despre cuvintele «episcop» şi «mitropolit».

În Ardeal: *prefect* a înlocuit sau înlocuieşte pe *şpan*¹⁾ (< v. ung.

¹⁾ O dovadă că în Ardeal, *perferic*, s’a păstrat o formă mai veche a ung. *ispán* (*főispán*). Cf. *Magyar nyelvtörténeti szótár*, Budapesta (1890), vol. I, s. v. *ispán*.

span « praefectus ») în punctele 352 și 354 și pe *fișpan* (< ung. *fő-ispán*). Acest din urmă cuvânt nu s'a încetățenit în diferitele graiuri. El păstrează și astăzi fonetism străin: *fő-ișpán*¹⁾ (231), *föüșpán* (571), *fűșpán* (247), etc. Contactul țaranului din Ardeal cu prefectul era mai rar sub regimul trecut, de aceea sunt sate în care se răspunde cu « subprefect », adică: *ulișpán* (283, 285) sau *ălișpan* (118, 251), căci cu acesta erau în contact mai des.

În Bucovina: pe vechiul *căpitán* (v. Tiktin, DRG., s. v.) (375, 378), cu variantele formale *capitán* (381, 392, 395) sau chiar *capcítán* (391).

În Basarabia: pe *ispravnic* (termen caracteristic Moldovei, pentru *prefect*, v. Tiktin, DRG., s. v. *ispravnic*), comunicat din punctele 398, 440 și pe *zemski načialnic* (486), cu variantele interesante: *vojski načálnic* (486) și *uiăzd ničilean* (498).

Aproape în toate răspunsurile primite, subiectele se cred datoare să informeze pe anchetor că termenii înșirați mai sus, sunt de origine ungurească, nemțescă sau rusească, iar astăzi se mai întrebuințează numai de bătrâni. Deci, primul pas hotărîtor pentru soarta și viața acestor termeni și pentru izbânda lui « prefect ».

c) Primar

Tot în această categorie intră și **primar** dela întrebarea 382 a chestionarului.

Privind răspunsurile cartografiate remarcăm: 1. că « primar » n'a pătruns, în Provinciile alipite, în aceeași măsură ca « județ » și « prefect »; 2. că vechii termeni localnici se păstrează; 3. că « birău », « chinez », etc. nu sunt considerate cuvinte străine în graiurile locale. Numai în punctul 269 « birău » este considerat ca « vorbă ungu-rească ».

Aceste constatări ne îndreptățesc să spunem că « primar » nu e mai slab decât « județ » ori « prefect », ci că altele sunt circumstanțele « luptei » pentru încetățenire în graiurile Provinciilor alipite pentru « primar », și altele pentru « județ » și « prefect ». Fiecare din aceste cuvinte își are oarecum propria-i istorie.

¹⁾ Punctul între *ő* și *i* notează că cele două sunete nu formează diftong.

« Primar » a întâlnit în drumul său cuvinte care nu-i erau străine (ca *jude*, de ex.) sau chiar dacă sânt, ele s'au adaptat complet fonetismului local — deoarece au pătruns de mult în limbă — încât nu li se mai poate recunoaște « ușor » originea lor străină. În *bgirău*, *bd'irău* sau *girău*¹⁾ mai greu se poate recunoaște ung. *biró* (cu același sens). Alte cuvinte, ca *vornic* și *staroste*, au fost sprijinite și de alte înțelesuri pe care le au acestea în limbă (la nuntă, de exemplu). Adversarii lui « primar » opun o mai îndârjită rezistență și, de sigur, înlocuirea lor nu se va putea face decât într'un timp, relativ, mai îndelungat.

Materialul ALR.-ului — ca și în alte cazuri — ne permite să constatăm supraviețuiri ale unor forme sau cuvinte latinești dispărute din limba literară sau din majoritatea graiurilor²⁾.

Pentru « primar » se zice *jude* în regiunea Avrigului, Sibiiului și Alba-Iuliei, având următoarele forme: *júde* (122, 131, 170) și *žjúde* (129). Pluralul este: *juz* (170), *žjuz'* (129), *jžuz'*³⁾ (131) sau *júdič* (122). Dacă la Boița, j. Sibiiu (122) avem *jude* pentru « primar », probabil aria acestui cuvânt se întinde și dincolo de munți. Avem deci păstrat și astăzi pe lat. JUDEX, cu pl. JUDICES (cf., pentru alte înțelesuri, Tiktin DRG., s. v. *jude*). Interesantă este forma articulată din sg. *žjudelea* din 129 (Aciliu, j. Sibiiu). Această comună are aproape consecvent ca articol *-lea*, pentru *-le* (de ex. : *fițețielea*, pt. « fetele », întreb. 631; *hainilea*, pt. « hainele », întreb. 644; *părețielea*, pt. « păretele », întreb. 653; *babișelia*, pt. Babele — Baba Dochia —, întreb. 632).

Banatul, pe lângă *primariu* (1, 5, 12, 24, 26, 35, 77), păstrează

¹⁾ Transcriere fonetică, în care *gi* corespunde lui *ghi* din limba literară.

²⁾ Lat. VESTIRE este cunoscut mai ales de textele noastre vechi (cf. Tiktin, DRG. s. v. *dezvești* și *învești*; și Candrea-Densusianu, Dicț. et., El. lat. s. v. *învești*). Viu, în graiu, el se întâlnește și astăzi, însă numai în fraze izolate. La întreb. 1182 a): « șarpele lapădă pielea » și 1182 b) « de pe om, când se jupoaic pielea, după o boală », constatăm că despre « șarpe » se zice: *o d'avăscút* (273), *să d'ăzvești'ě* (333, 343, 352, 357, 361), *să mvești'ě* (285), *s'o d'avăscútu* (280), iar despre om: *să d'ăzvești'că* (298), *să mvești'ě* (285). Aceste cuvinte se păstrează în regiunea Nord-vestică a Ardealului. Transcrierea exactă a răspunsurilor nu s'a putut face din lipsă de caractere; de aceea am citat formele cu o transcriere fonetică apropiată.

³⁾ Transcrierea *jž* trebuie considerată ca un sunet intermediar între *j* și *ž*.

încă pe *kiněz* (9, 28, 35, 75) cu varianta *kinăz*¹⁾ (40, 45), reprezentantul srb. *knez*²⁾.

Ardealul, Crișana și Maramureșul au pe «birău». Labiala *b*, în acest cuvânt, este palatalizată. În regiunea superioară a Someșului-Mare, în dreapta, până lângă Maramureș, în stânga până la Mureș — și chiar și pe cursul superior al acestui râu — se întâlnește forma *bġirău* (217, 218, 360, 227, 571, 243, etc). Teritoriul din dreapta Someșului-Mare (cu excepția părții superioare), împreună cu Maramureșul, regiunea Satu-Mare și pe văile celor trei Crișuri, până aproape în valea Mureșului (în stânga acestuia numai lângă Târgu-Mureș), păstrează rostirea *bd'irău*. Cu dispariția elementului labial (*b*), deci forma *d'irău*, avem o arie pe cursul mijlociu al Mureșului (între Târgu-Mureș și Orăștie). Această arie pare a fi fost mai întinsă, rostirea *d'irău* se întâlnește și în 178 (reg. Făgărașului) și în 200 (lângă Brețcu). Din Sud-Vestul Ardealului înaintează rostirea *girău*³⁾ (164, 158, 148, 576), ajungând în Secuime, până la Gheorgheni, și, în dreapta Mureșului, până lângă Aiud. Rostirea *birău* se întâlnește în Hunedoara (107, 112, 116, 118) și în dreapta Mureșului, între Deva și Arad, iar de aici, în apropiere de frontieră, până la Oradia. În aceste regiuni și în alte cazuri nu întâlnim *consecvent* fenomenul palatalizării labialelor⁴⁾.

Pentru plural sunt interesante formele: dela *bġirău* : *bġ'ireiġe* (217, 227, 259, 268) și *bġiraiġe* (360, 223); — dela *bd'irău* : *bd'ireiġe*

¹⁾ Semnul *n* reprezintă un *n* semi-palatal, față de *ń* complet palatal.

²⁾ În Banat, unde influența sârbească este însemnată, nu putem considera pe «chinez» originar din ung. *kenéz*, cum îl consideră Cihac și, după el, Tiktin (cf. DRG. s. v. *chinez*), ci din sârb *knez*. E. Petrovici, studiind influența sârbească în limba română, îmi semnaleză și alte cazuri de intercalare a unei vocale în grupe de consoanante, de felul lui *kn*, neobișnuite în limba română, care n'au putut intra prin filieră ungurească, fiindcă ei îi lipsesc aceste cuvinte slave (srb. *kmet* > rom. băn. *cumet* sau *chimet* «consilier comunal», cf. Giuglea-Vălsan, *Dela Românu din Serbia*, Buc. 1913, la glosar, s. v. *chumeți*).

³⁾ Citește ca *ghu* din limba literară, în cuv. *ghumpe*.

⁴⁾ Păstrarea formei *birău*, în regiunea de frontieră, ar fi putut să fie ajutată și de ung. *bíró*, mai ales că aici subiectele cunosc sau vorbesc și limba ungurească. Nu trebuie utat faptul că palatalizarea labialei *b* în unele regiuni există numai la anumite cuvinte. Deci adesea fiecare cuvânt își are o arie proprie de palatalizare

(352, 354, 351), *bd' iraië* (357, 359, 257, 251, 98, 339); *bd' irauă* (355), cu ideea de feminin, apoi *bd' irăi* (283, 285, 266, 270, 278); — dela *d' irău*: *d' iraië* (140) tot feminin, și *d' irăi* (200) masculin; — dela *girău*: *giraië* (164) tot feminin; — dela *birău*: *bireiă* (118), *birauă* (302) feminine și *birăi* (116, 315, 320), masculin. Ideea de plural, este puțin obișnuită, în câteva puncte; subiectele nu pot forma pluralul, adăugând că, în sat, ei au « numai unul » (138, 280, 273).

În două sate din apropierea orașului Sighișoara se întâlnește cuv. *fonoșiu* (156, 160), alături de *primăriu* (160), care este ung. *falnagy* (v. DA. s. v. *fálnogiu*).

În Șcheii Brașovului (180) pe lângă « primar » se zice mai des, *tătăl de večin* (după germ.-săs. *Nachbarvater*).

Bucovina întrebunțează curent cuvântul *vornic* (370, 375, 378, 381, 385, 391, 392, 397), cu varianta *ɤornic*¹⁾ (393). Pentru plural avem formele: *vornîș* (378, 391, 391, 392) și *vornîc*²⁾ (370, 375, 397) și *ɤornîc* (393). Probabil, această arie se întinde și în Moldova. Acest sens al lui *vornic* (< psl. *dvornikŭ*) este menționat și de Tiktin (în DRG. s. v. *vornic*).

Basarabia, cu excepția județelor Ismail și Cahul (unde se întrebunțează *primar*³⁾), are, în loc de « primar », pătruns de curând (502, 428, 434, 461, 660, etc.), pe *stăroste* (< psl. *starosta*, Tiktin, DRG., s. v. *staroste*). Forme de plural putem atesta numai pe: *stărost'* (486, 498) și *stăroste* (456, 652).

Noul cuvânt, *primar*, s'a adaptat și el fonetismului local. În Ardeal întâlnim mai des formele *primăr'* sau *primăriu*, mai ales în aria de păstrare a lui *u* final. În Basarabia « primar » se rostește *primăre* (637, 647, 680), *premare* (428, 434), dar și *primăr'* (502 660, 669). Forma *primar*, ca în limba literară, o atestăm numai în punctele 772 (de lângă Bran) și 691 (de lângă Galați), probabil la limita ariei care va fi caracteristică Olteniei și Munteniei.

Acest proces rapid de eliminare din graiuri a cuvintelor de ori-

¹⁾ *w* inițial este un *v* bilabial. Acest sunet l-am întâlnit, până acum, numai aici și în 231 (Lăurenii, lângă Târgu-Mureș). În 231 este curent atunci când, inițial, în alte regiuni, avem *ɤ* (: *ɤom*, aici *wom*).

²⁾ În punctele 370 și 375 am notat un sunet între *ɛ* și *ĕ*, acest din urmă caracteristic Maramureșului, fiind articulat mai îndărăt pe palat.

³⁾ Cf. cele spuse la *județ*, pentru această regiune.

gină străină se întâlnește foarte des în materialul ALR.-ului. Inovatoare nu este numai generația tânără, ci și cea mai în vârstă. Subiectele peste 50 de ani primesc cu aceeași ușurință cuvintele nouă, ca și cele care au făcut școala sau armata sub regimul românesc. Nu se mai poate afirma că conservatismul este în raport cu generația și nici că totdeauna satele dela munte sunt mai refractare influențelor nouă, decât cele dela șes¹⁾.

Din aceeași categorie cu *județ*, *prefect*, *primar*, mai fac parte și alte cuvinte, din care pomenesc numai următoarele: *soldat*, înlocuște în Ardeal, pe *cătană*, iar în Basarabia pe *moscal*; *tun*, în Ardeal pe *ad'eu*, în Bucovina pe *canoane*, în Basarabia pe *arudie*; *prizonier*, în Basarabia pe *căzut în plin* s. *plenic*; *chibrit*, în Ardeal pe *moșâni*, *d'ufe*, *șfebele*, *răpelturi*, *ținhelțuri*, *șelitre*, *bățuri*, etc., în Bucovina pe *țabric*, în Basarabia pe *sărnic*; *zahăr*, în Ardeal pe *țucor* și *mășere albă*, *coșt'e d'e mășere*, etc.

Când e vorba însă de cuvinte din îndeletnicirile mai intime ale țăranilor, deci de ceea ce este propriu unei vieți patriarhale, conservatismul este accentuat.

3. FĂRÂMĂ, FRĂMÂNTĂ, SOAGE ȘI ALTE SINONIME

a) Fărâma — frământă

Prezint în cele următoare răspunsurile primite la întrebarea 1989: «cum ziceți când faceți fărâme cu mâna, la pui, dintr'o bucată de pâine?», făcându-se gestul potrivit. Ea s'a adăugat chestionarului normal (împreună cu alte două sute) numai din al 26-lea sat al anchetei înainte, din această pricină lipsesc răspunsuri din câteva sate din nordul Ardealului și din regiunea Sibiului. Cu toate acestea materialul ce-l public este adunat din 139 de localități.

Grupat, în ordine alfabetică, el este următorul:

căleă (< lat. *calcare*), numai odată, din Bihor (308), sub forma: *îl calcă*.

¹⁾ Comuna Câmpu-lui-Neag, complet izolată (față de Livezeni, de lângă Petroșeni, amândouă din jud. Hunedoara) e mult mai inovatoare decât una dela șes.